

I.D. Ștefănescu este, fără îndoială, primul mare istoric de artă român. El s-a format și a elaborat principalele lucrări de sinteză – opere originale, rod al propriilor cercetări – în perioada în care gândirea și spiritul românesc au pulsat în același ritm cu gândirea și spiritul european: primele patru decenii ale secolului XX. Ca urmare, prin anvergura demersului său științific, profesorul I.D. Ștefănescu are o contribuție deosebit de importantă la integrarea problematicii artei medievale românești – îndeosebi a picturii – în contextul studiului artei bizantine și post-bizantine. Pe de altă parte, preocupat permanent de evidențierea și cercetarea monumentelor istorice din România, I.D. Ștefănescu a sprijinit acțiunea de salvare, ocrotire și restaurare a patrimoniului cultural românesc.

Nepot al lui Barbu Ștefănescu Delavrancea<sup>1</sup> și ginere al lui Alexandru Vlahuță, el datorează începuturile formației sale intelectuale mediului literar-artistic întreținut de cei doi scriitori la Mănăstirea Agapia, din care erau aproape nelipsiți I. L. Caragiale și Nicolae Grigorescu.

Licențiat în drept (1908) și litere, specialitatea istorie (1909)<sup>2</sup>, I.D. Ștefănescu se va îndrepta, după primul război mondial, spre studiul istoriei artei. Specializarea de la Paris se încheie cu un valoros doctorat condus de Gabriel Millet și susținut la 10 martie 1928<sup>3</sup>, la Sorbona. Subiectul tezei – deosebit de pretențios, prin noutatea informației și prin amploarea cercetării – s-a referit la pictura medievală din Moldova și Țara Românească<sup>4</sup>, iar valoarea lucrărilor îl va prezenta pe autor ca pe o certă autoritate în materie, recunoscută și respectată de cei mai mari istorici de artă ai vremii, de la Charles Diehl, Gabriel Millet, Henri Focillon și până la Davis Talbot Rice, Arthur Watson sau Paul Lemerle<sup>5</sup>.

Încă din perioada specializării, și, apoi, ca urmare a autorității cu care s-a impus în lumea științifică europeană, I.D. Ștefănescu este invitat să predea cursuri la Universitatea din Atena (1921–1925), la École des Hautes Études et des Sciences Historiques (1923–1940) și la Universitatea Catolică din Paris (1928–1940); la Institutul de filologie și artă al Universității din Bruxelles (1930–1934); după cel de-al doilea război mondial, conferențiază la facultatea de teologie catolică-ortodoxă de la Paris și la Institutul de arheologie și artă din cadrul Sorbonei.

<sup>1</sup> Născut la 16 iulie 1886, în localitatea Prejba, com. Poeni, jud. Vlașca (azi jud. Teleorman) – vezi *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 316 (majoritatea datelor biografice sunt furnizate de această lucrare); a fost primul născut dintre cei doi fii ai maiorului Dumitru Ștefănescu, fratele scriitorului Barbu Ștefănescu-Delavrancea, și ai Anastasiei Șița, născută Neicu – vezi Stareță, monahia Eustochia Ciucanu, *Profesorul I.D. Ștefănescu și Agapia*, comunicare la Simpozionul dedicat lui I.D. Ștefănescu cu ocazia centenarului nașterii sale, Iași, oct. 1986.

<sup>2</sup> I. D. Ștefănescu a fost profesor la Școala de Belle-Arte din București în perioada 1909–1921, cu o întrerupere în vremea ocupației germane când, retras în Moldova, a funcționat ca director al Liceului Refugiaților de la Iași (vezi Ioan Opreș, *I. D. Ștefănescu, un învățat român de prestigiu european*, în «Mitropolia Banatului» nr. 4, 1987, p. 86, nota 4).

<sup>3</sup> Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 86.

<sup>4</sup> Primul volum al tezei, însoțit de anexă cu planșe și fotografii, trata pictura din Moldova (*L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX<sup>e</sup> siècle*); cel de-al doilea volum, de asemenea, însoțit de ilustrație se referea la pictura din Valahia (*Contribution à l'étude des peintures murales valaques*).

<sup>5</sup> Dovadă în acest sens stă vasta corespondență purtată de I.D. Ștefănescu cu aceste mari personalități științifice (vezi Ioan Opreș, *op. cit.*).

Activitatea profesorală din marile capitale europene este împlinită de neobositul istoric de artă român cu activitatea profesorului de istoria artei de la universitățile din țară: Iași, Cernăuți, București (1937–1948); din 1969, I.D. Ștefănescu este profesor consultant la catedra de istoria artei de la Institutul «N. Grigorescu», București.

Deosebit de laborios în strădania de recuperare a unei istorii a artei românești, la care contribuiau, în același timp, G. Balș, Orest Tafrali, N. Ghika-Budești, Nicolae Iorga și alții, I.D. Ștefănescu a lăsat o operă științifică pe cât de vastă, pe atât de actuală, îndeosebi în ceea ce privește problemele de iconografie în care profesorul este încă neîntrecut. Această operă ar putea fi clasificată astfel:

a) **sinteze de pictură medievală românească** (extinse uneori și la alte genuri artistice). Aici se încadrează lucrările despre pictura Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei, de la origini și până în sec. XIX, «compendii de o amploare încă nedepășită»<sup>6</sup> și care constituie punctul de pornire al oricărei cercetări actuale a domeniului artistic respectiv<sup>7</sup>. Bazate în cea mai mare parte pe o cunoaștere nemijlocită a ansamblurilor de pictură la care se face referire, aceste vaste lucrări sunt corijibile, desigur, dacă ținem seama de condițiile cercetării – majoritatea picturilor se aflau într-o stare de conservare precară – dar ele au meritul de a fi evidențiat principalele monumente cu pictură medievală românească.

b) **studii de iconografie**<sup>8</sup>. Dacă studiul iconografic inclus tezei de doctorat tatona cu timiditate complicatele probleme ridicate de interpretarea programelor tematice ale picturii medievale din Moldova și Bucovina, capitolul cu același profil din lucrarea reeditată cu un an mai târziu, de asemenea la Paris, constituia prima încercare de sinteză din literatura românească de specialitate, într-un domeniu care, până la acea dată, era foarte puțin cercetat<sup>9</sup>. Autorul pornea însă pe un eșafodaj destul de solid: cercetările asupra iconografiei artei bizantine întreprinse de Gabriel Millet<sup>10</sup> și André Grabar<sup>11</sup>, ale

<sup>6</sup> Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, București, 1978, p. 6–7.

<sup>7</sup> *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX<sup>e</sup> siècle*, Paris, 1928; *L'Évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX<sup>e</sup> siècle. Nouvelles recherches. Étude iconographique*, Paris, 1929; *Contribution à l'étude des peintures murales valaques*, Paris, 1928; *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX<sup>e</sup> siècle*, Paris, 1932; *L'Art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Peintures murales de Valachie et de Moldavie*, Paris, 1938; *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968; *Arta feudală în Țările Române. Pictura murală și icoanele de la origini până în secolul al XIX-lea*. Editura Mitropoliei Banatului, 1981; *Arta veche a Banatului. Arhitectura, picturile murale, icoanele*, Editura Mitropoliei Banatului, 1981.

<sup>8</sup> *Le roman de Barlaam et Joasaph illustré en peinture*, în «Byzantion» tome VII, fasc. 2/1932, Bruxelles; *L'illustration des Liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient*, Bruxelles, 1936; *Peintures murales illustrant les liturgies*, în «Revista istorică română», V–VI (1935–1936); *Iconographie de la Bible*, Paris, 1938; *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973.

<sup>9</sup> Probleme de iconografie a picturii medievale din Moldova trataseră anterior: Władysław Podlacha, *Malowidła scienné w cerkwiach Bukowiny, Lwow*, 1912 și Orest Tafrali, *Iconografia Imnului Acatist*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», 1914, an VII, fasc. 26 (p. 49–84), 27 (p. 127–140), 28 (p. 153–168).

<sup>10</sup> Gabriel Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*, Paris 1914. În *L'Évolution...* 1929, p. 2–31, I.D. Ștefănescu specifică însă cursurile susținute de G. Millet la Collège de France, având ca principal obiectiv temele iconografice ilustrând Euharistia.

<sup>11</sup> André Grabar, *La Peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928.

căror rezultate au constituit matricea sau elementul de comparație în studiul iconografiei picturii românești medievale. I. D. Ștefănescu deschidea astfel seria unor cercetări uneori destul de anevoioase, cum au fost cele dedicate ilustrării liturghiilor, realizând, după cum aprecia Paul Henry, «un repertoriu prețios și ordonat într-un domeniu care n-a fost încă sistematic explorat»<sup>12</sup>.

c) **studii monografice** închinatelor unor monumente de prim ordin ale culturii românești, precum Dobrovăț, Rîșca, Văleni, Neamț, Biserica «Doamnei» din București, Snagov, Vînătorii Pietrei, Buciuștii (Neamț) și publicate în revistele de specialitate din străinătate (ex. «Bizantion»), dar mai ales din țară, și anume, «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice» și «Revista Istorică Română».

Preocupările istoricului de artă de generoasă viziune științifică au mai vizat genuri artistice de sine stătătoare, precum broderia<sup>13</sup>.

I. D. Ștefănescu a lăsat istoriei artei românești o vastă operă de cercetare, apreciată pentru seriozitatea demersului științific, dar și criticată în mod obiectiv sau subiectiv, ca orice operă de asemenea proporții. Este adevărat, istoricul de artă a făcut uneori aprecieri eronate referitoare la datarea sau valoarea artistică ale unor opere de artă medievală – acesta este riscul oricărui pionier – dar studiile sale în domeniul iconografiei picturii medievale românești, încununate în amurgul activității de un manual propriu-zis de iconografie, stau la baza oricărei cercetări desfășurate azi.

Recunoscut ca o personalitate științifică a epocii sale, profesorul I.D. Ștefănescu a fost cooptat în principalele organisme care se preocupau de ocrotirea și restaurarea patrimoniului cultural național. Între 1941–1947 a fost membru al Comisiei Monumentelor Istorice, iar în perioada 1942–1945, membru al comitetului de redacție al „Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice”.

Atenția cercetătorului fusese, însă, trează la problemele ridicate de monumentele istorice, încă din timpul documentării asupra picturii murale, ceea ce-l făcea să deplângă, în 1929, restaurarea nefericită a frescelor de la Biserica episcopală din Roman<sup>14</sup>, unde se folosiseră substanțe chimice care afectaseră figurile sfinților din pronaos.

Preocuparea pentru o restaurare pe principii științifice a picturilor medievale românești îl determină pe I.D. Ștefănescu să-și exprime opinia avizată într-un articol publicat în 1944<sup>15</sup>. Acuzând așa-zisul «principiu» de restaurare împrumutat din Occident în sec. XIX, care prevedea înlocuirea construcției autentice deteriorate, cu o zidire aidoma, dar complet nouă, I.D. Ștefănescu arăta că această nefericită metodă a dus la pierderea iremediabilă a unor monumente românești de cea mai mare importanță, precum Catedrala episcopală de la Argeș, Biserica Sf. Dumitru din Craiova, Mitropolia din Tîrgoviște sau Biserica domnească Sf. Nicolae din Iași.

Soluția de restaurare acceptată de I.D. Ștefănescu prevede în primul rând discreția și se bazează pe «principiul că trebuie respectată opera veacurilor», prin înlăturarea doar a adao-

surilor neartistice și a celor care nu s-au integrat ansamblului. Este chiar soluția adoptată de Comisiunea Monumentelor Istorice a României, căreia I.D. Ștefănescu îi aduce un omagiu, căci «a săvârșit, în vremuri grele și în condiții uneori deosebit de complexe, o operă din cele mai meritorii. Ea a luptat și a urmărit educația noastră în direcția respectului de trecut și în dragostea celor ce au fost. Restaurările din timpul din urmă au ajuns să fie adevărate modele și opera aceasta nu va fi niciodată îndeajuns de prețuită.»

Operațiuni mai complicate, pentru vremea în care scria profesorul Ștefănescu (1944), presupuneau restaurarea picturii murale. O soluție propusă de acesta fusese experimentată de restauratorii ruși de la începutul secolului al XX-lea, și anume, păstrarea unor martori ai tuturor etapelor care constituie viața operei picturale, în totalitate.

În concluzie, I.D. Ștefănescu consideră că problemele restaurării trebuie să fie hotărâte «numai de cunoscători cu experiență bogată și dragoste deosebită de tot ceea ce însemnează trecut, artă și suflet».

Și pentru că întotdeauna a știut să îndeplinească teoria cu practica, venerabilul istoric de artă va primi în 1949, la o vârstă destul de înaintată, sarcina de a organiza și conduce Comisia de pictură bisericească de pe lângă Patriarhie, participând la emiterea regulamentelor, a instrucțiunilor privind atât pictura «din nou», cât și restaurarea picturilor murale<sup>16</sup>, într-o perioadă în care activitatea Comisiei Monumentelor Istorice se întrerupsese.

Tenacitatea cu care I.D. Ștefănescu a purces la luminarea unor zone obscure ale istoriei artei românești, probitatea profesională ce a caracterizat permanent demersul său științific, valoarea perenă a studiilor întreprinse, precum și strădania patriotică întru salvarea monumentelor de artă ale țării îi conferă un loc de seamă în cultura românească, în orice caz, locul de cinste acordat deschizătorilor de drumuri.

#### RESUMÉ

Contemporain des plus célèbres byzantinologues et historiens d'art européens de la première moitié du XX<sup>e</sup> siècle – Charles Diehl, Gabriel Millet, Henri Focillon, André Grabar, Davis Talbot Rice, Nicolae Iorga, G. Balș etc. – I.D. Ștefănescu a contribué décisivement à l'intégration des problèmes spécifiques de l'art médiéval roumain – particulièrement de la peinture – dans le contexte de l'historiographie byzantine et post-byzantine.

Prodigieuse personnalité, il a déroulé son activité en tant que professeur – à Paris, Bruxelles, Athènes, aussi qu'à Bucarest, Jassy ou Cernăuți – chercheur ou membre de la Commission des Monuments Historiques et de la Commission de peinture religieuse de la Patriarchie Roumaine.

La plus importante contribution d'I.D. Ștefănescu reste évidemment l'œuvre scientifique, richement représentée par les synthèses de peinture médiévale roumaine, par les études approfondies d'iconographie byzantine et post-byzantine et par les monographies des églises-monuments de la culture roumaine.

En qualité de membre de la Commission des Monuments Historiques, I.D. Ștefănescu a plaidé pour une restauration scientifique, dans le respect et l'affection que ces vestiges exigent.

<sup>12</sup> Scrisoare din 22 mai 1937. Vezi I. Opreș, *op. cit.*, p. 93.

<sup>13</sup> *Autels, tissus et broderies liturgiques*, *Analecta*, III, 1944; *Broderile de stil bizantin și moldovenesc în a doua jumătate a sec. XV în Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 479–511.

<sup>14</sup> I. D. Ștefănescu, *l'Evolution...*, 1929, p. 51.

<sup>15</sup> *Restaurarea monumentelor istorice*, în «Revista istorică română», XIV, fasc. IV, 1944, p. 442–447; citatele care urmează în textul articolului fac parte din lucrarea menționată.

<sup>16</sup> Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 87, nota 13.